

Transformative Learning จากประสบการณ์แลกเปลี่ยนเรียนรู้กับ เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อแพทยศาสตรศึกษาในประเทศไทย

สุธีร์ รัตนะมงคลกุล

บทนำ

การเข้ามาสนใจกับเรื่อง Transformative Learning เริ่มจากการที่ผู้เขียนเองสอนนิสิตพยาบาลชั้นปีที่ ๓ ที่ผ่านมามีวิชานี้ถูกมองเป็นวิชาที่เข้าใจยากและที่สำคัญวิชานี้เกี่ยวข้องกับการตรวจรักษาที่แสดงถึงความเป็นแพทย์น้อย และที่ผ่านมามีหลายๆ ปีก็ใช้การสอนแบบบรรยายกับนิสิตทั้งห้องเรียนกว่าร้อยคน และได้ค้นพบว่าหากกระบวนการสอนที่ดีที่ผู้สอนและผู้เรียนมีความสุข

การพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้

เมื่อ ๓ ปีที่แล้วได้ร่วมประชุมกับคณาจารย์ที่สอนวิชาเวชศาสตร์ชุมชนด้วยกันท่านศาสตราจารย์ นายแพทย์วิจารณ์ พานิช ท่านพูดถึงเรื่องการเรียนรู้ในศตวรรษที่ ๒๑ ทำให้เกิดความสนใจ แล้วนำมาสู่การประชุมกลุ่มย่อยเมื่อปีที่แล้ว โดยมีรองศาสตราจารย์ นายแพทย์ชัชวาลย์ ศิลปกิจ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์ธนา นิลชัยโกวิทย์ นายแพทย์อันวัดน์ ศุภชุตินกุล นายแพทย์ศุภชัย คุบตระกูลชัย และนายแพทย์ศุภโชค เกิดลาภ ร่วมการอภิปราย ในครั้งนั้นทำให้เห็นทิศทางของกลุ่มว่า Transformative Learning น่าจะเป็นทิศทางของการพัฒนาการเรียนการสอนของอาจารย์ได้ซึ่งถือว่าเป็นจุดเริ่มต้นของการใช้แนวคิดนี้ของกลุ่มคณาจารย์กลุ่มหนึ่ง สองเดือนต่อมาจึงได้มีการนัดพูดคุยกันครั้งแรกในกลุ่มอาจารย์ผู้สนใจโดยใช้การประชุม R2R Forum พ.ศ. ๒๕๕๖ เป็นพื้นที่พูดคุยเพื่อการประหยัด การพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการในครั้งนั้นได้แนวทางการพัฒนาการเรียนรู้อของกลุ่มโดยผ่านการศึกษาดูงานการเรียนการสอนตามสถาบันต่างๆ ที่ทำได้ดีในโรงเรียนแพทย์ทั้งกลุ่มสถาบันแพทยศาสตร์แห่งประเทศไทย (กสพท.) และของกระทรวง

สาธารณสุขและร่วมกันทำวิจัยในเรื่องนี้ให้ได้ผลเป็นองค์ความรู้ทำให้เกิดการเดินทางไปศึกษาดูงานในที่ต่างๆ โดยมีคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร เป็นที่แรกของการเยี่ยมชมศึกษาและเป็นประทับใจของคณาจารย์ที่ไปในครั้งนั้นและต่อมาได้ไปเยี่ยมโรงเรียนแพทย์ต่างๆ อีกจำนวนหนึ่งและมีการร่วมกันจัดการศึกษาเชิงปฏิบัติการเรื่อง Transformative Learning รวมถึงการประชุมเพื่อพูดคุยหาหรือการพัฒนาโครงสร้างการวิจัยการเรียนรู้ตามแนว Transformative Learning ในโรงเรียนแพทย์ในประเทศไทยโดยเฉลี่ยแล้วจะพบปะกันประมาณเดือนละครั้งโดยโรงเรียนแพทย์ที่ไปเยี่ยมชมจะเป็นเจ้าภาพในการจัดสถานที่และอาหารให้โดยความอนุเคราะห์จดหมายเชิญจากกลุ่มสถาบันแพทยศาสตร์แห่งประเทศไทยโดยประสานงานของผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์อภิรักษ์ อร่ามรัตน์ หัวหน้าโครงการสร้างเสริมสุขภาพในโรงเรียนแพทย์ของ กสพท.

ภายหลังคณาจารย์จึงได้ตั้งชื่อกลุ่มนี้ว่า “เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อแพทยศาสตรศึกษาในประเทศไทย” ซึ่งมีคณาจารย์จากหลายสาขาเช่น เวชศาสตร์ครอบครัว กุมารเวชศาสตร์ จิตเวชศาสตร์ เวชศาสตร์ครอบครัว เวชศาสตร์ป้องกัน อาชีวเวชศาสตร์ จักษุวิทยา แพทย์หูคอจมูก ศัลยกรรมกระดูกและข้อ รวมถึงชีวเคมี การพบปะกันของคณาจารย์ทำให้เกิดการเรียนรู้ภายในกลุ่มและจากการดูงานแล้วมีการทดลองนำความรู้ไปใช้แล้วเห็นผลเป็นประโยชน์ต่องานแล้วมีการกลับมาแลกเปลี่ยนกันใหม่ทำให้เห็นคุณค่าของการทำงานร่วมกันและเกิดการเปลี่ยนแปลงภายในของคณาจารย์ของกลุ่มนี้รวมถึงการได้ประโยชน์ที่เกิดขึ้นในงานรวมถึงการสร้างมิตรภาพภายในกลุ่มแม้ว่าจะเป็นความหลากหลายของสาขาวิชาและความคิดความเชื่อที่

มีในเนื้อหาที่ตาม ซึ่งหากมองตามหลักของ Transformative Learning แล้วกระบวนการที่กลุ่มนี้ได้ร่วมกันจัดทำมามีองค์ประกอบที่สำคัญอย่างครบถ้วนกล่าวคือการมีประสบการณ์ที่มีลักษณะขัดแย้งกับความคิดความเชื่อเดิม การใคร่ครวญสะท้อนคิด และการแลกเปลี่ยนเพื่อตรวจสอบความคิด ซึ่งจะได้ขยายความดังนี้คือ

กระบวนการ Transformative Learning

Transformative Learning^๑ เป็นการเรียนรู้ที่สำคัญของการเรียนรู้ในผู้ใหญ่ที่มีองค์ประกอบคือ ประการแรก ประสบการณ์ของผู้เรียนที่มีมาก่อนหรือที่เกิดขึ้นในห้องเรียน เป็นวัตถุดิบที่สำคัญที่มีลักษณะย้อนแย้งในความคิดความเชื่อ และการให้คุณค่าภายใน องค์ประกอบที่สองคือ ใคร่ครวญสะท้อนคิดอย่างลึกซึ้งภายในตนเองระหว่างประสบการณ์เหล่านี้กับสมมุติฐานความเชื่อที่มีอยู่เดิม และองค์ประกอบที่สามคือการตรวจสอบความคิดนี้กับผู้อื่นผ่านการพูดคุยร่วมกับผู้อื่น ซึ่งกระบวนการที่สองหรือร่วมกับกระบวนการที่สามนี้จะนำไปสู่การตัดสินใจในการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม อาจารย์แพทย์ในฐานะผู้สอนจึงเป็นบุคคลที่สำคัญที่สามารถเอื้ออำนวยกระบวนการเรียนรู้เหล่านี้ในทุกขั้นตอนนี้และมีความจำเป็นต้องเข้าใจกระบวนการและควรมีประสบการณ์ตรงต่อการเรียนรู้ในแบบนี้อย่างชัดเจนเพื่อที่จะช่วยสร้างความมั่นใจในการนำกระบวนการในลักษณะเช่นนี้ได้

ประเด็นแรก ความสำคัญของประสบการณ์ของผู้เรียน การเรียนรู้ตามแนว Transformative Learning ประสบการณ์ของผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ ซึ่งอาจเป็นประสบการณ์ตรงที่เคยได้รับมาในอดีตหรือประสบการณ์ตรงที่รับในห้องเรียนหรือเป็นตัวอย่างประสบการณ์ของผู้อื่นที่มีรายละเอียดของบริบทและเห็นภาพลักษณะของเจ้าประสบการณ์ก็ได้ ซึ่งประสบการณ์นี้หากจะช่วยสร้างการเรียนรู้ที่ดีจะต้องมีความขัดแย้งกับการรับรู้เดิมๆ ที่ผ่านมายังมีความย้อนแย้ง (dilemma) ให้มากก็จะยิ่งทำให้เกิดการสะท้อนคิดได้ง่ายขึ้น และเป็นหน้าที่ของผู้สอนที่จำเป็นจะต้องมีความสามารถในการชี้ให้ผู้เรียนได้มองเห็นความขัดแย้งเหล่านั้นเพราะบางครั้งผู้เรียนยังขาดประสบการณ์ในการแยกแยะประเด็นที่รับรู้และควรมองเห็นด้วยตนเองได้โดยเฉพาะในการเรียนในภาคสนาม ซึ่งบางครั้งประสบการณ์ความย้อนแย้งอาจเกิดขึ้นเพียงช่วงเวลาสั้นๆ แล้วผ่านไป ผู้สอนและผู้เรียนจำเป็นต้องมีสติที่ไวพอที่จะจับการเกิดขึ้นได้ และยังสามารถเห็นการสะท้อนในจิตใจและเรียนรู้สิ่งที่เกิดขึ้นวินาทีนั้นๆ ที่ได้

เรียนรู้และเปลี่ยนแปลงก็จะช่วยให้จดจำการเรียนรู้ที่แม่นยำและติดตัว

ประเด็นที่สอง บทบาทของการสะท้อนคิด การสะท้อนคิดช่วยเชื่อมประสานประสบการณ์ที่เกิดขึ้นหรือเกิดใหม่กับสมมุติฐานเดิมที่มีอยู่ภายในใจถือเป็นขั้นตอนที่สำคัญของการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง และการสะท้อนคิดนี้ต้องตอบคำถามสามแบบคือ “What” เราเรียนรู้อะไร รู้สึกอย่างไร, “How” เราเรียนรู้สิ่งเหล่านี้ได้อย่างไร และ “Why” ทำไมเราถึงรู้สึกเช่นนี้ ซึ่งจะต้องสะท้อนเข้าไปที่ตัวตนของผู้เรียนอย่างแท้จริง ไม่ได้สะท้อนอยู่เพียงแค่เรื่องราวและประสบการณ์ที่ใช้เป็นเครื่องมือของการเรียนรู้ การใช้คำถาม Why ทำให้สามารถสวาค้นไปสู่เบื้องลึกของสร้างสมมุติฐานที่เป็นกรอบความคิดในใจ เสมือนส่วนที่อยู่ใต้ภูเขาน้ำแข็ง เช่น ทศนคติ ค่านิยม ความต้องการอยากได้ ความปรารถนา และความเป็นตัวตนภายใน เป็นต้น ยิ่งสามารถขุดค้นไปลึกๆ ถึงลักษณะภายในจิตใจเป็นตัวสร้างสมมุติฐานความคิดนั้นๆ ออกมาก็จะยิ่งทำให้เกิดการสะท้อนคิดที่ลึกซึ้งขึ้นซึ่งบางครั้งลักษณะเหล่านั้นได้ถูกสั่งสมมาตั้งแต่วัยเยาว์ก็ไม่ได้และถ้าผู้เรียนสามารถเห็นความแตกต่างระหว่างประสบการณ์กับสิ่งที่เป็นการรอบความคิดเดิมที่มีในใจมากเท่าใดก็จะเป็นวัตถุดิบที่ดีต่อการตั้งคำถาม What, How และ Why ในกระบวนการคิดไตร่ตรองนี้ แต่ปัญหาที่พบคือผู้เรียนมักไม่สามารถสะท้อนความย้อนแย้งของเรื่องราวเข้าสู่ภายในตนเองได้มักเกิดการวิเคราะห์ที่ตัวประเด็นมากกว่าการสำรวจเข้าไปในจิตใจของตนเอง นอกจากนี้การไตร่ตรองสะท้อนคิดไม่ได้จับอยู่ที่จุดใดจุดหนึ่งของประสบการณ์แต่ต้องทำให้เป็นองค์รวมของปฏิสัมพันธ์ของสามสิ่งจึงจะเป็นการเรียนรู้ที่สมบูรณ์คือตัวตนที่อยู่ภายในของผู้เรียน สิ่งกระตุ้นที่เกิดจากประสบการณ์ในตอนนั้น และบริบทสภาพแวดล้อมซึ่งจะทำให้การเรียนรู้ตั้งอยู่บนบริบทและประสบการณ์ซึ่งหากผู้เรียนสามารถมองเห็นสิ่งเหล่านี้ได้อย่างชัดเจนจะทำให้ผู้เรียนมีความลึกซึ้งและสามารถจดจำสิ่งที่เรียนได้ชัดเจนภายในตนเอง ซึ่งบางครั้งเป็นหน้าที่ของผู้สอนที่จะตั้งคำถามเพื่อกระตุ้นการสะท้อนคิดที่เหมาะสมในประสบการณ์และบริบทหนึ่งๆ ที่ผู้เรียนเผชิญอยู่ก็จะช่วยทำให้เกิดการเรียนรู้ที่ทันกับเวลาและความต้องการได้

ประเด็นที่สาม การแลกเปลี่ยนเรียนรู้เพื่อขยายมุมมองความคิด การเรียนรู้ที่ดีต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของตนเองกับผู้อื่นเพื่อตรวจสอบมุมมองความคิดของตนเองทำให้เกิดการเปรียบเทียบและหาคำอธิบายของความแตกต่างที่เกิดขึ้นและนำไปสู่การขยายมุมมองความคิดออกนอกกรอบ

เดิมที่มีอยู่ การแลกเปลี่ยนนี้จะต้องอาศัยบรรยากาศที่ไว้วางใจกันของหมู่คณะซึ่งจะทำให้เกิดภาวะผ่อนคลาย ไม่เกร็งและไม่กลัวที่จะพูดไม่ถูกต้อง หากมองในแง่ของกระบวนการเปลี่ยนแปลง สภาวะของการเปลี่ยนสถานะเป็นสภาวะที่เปราะบางจำเป็นต้องสร้างพื้นที่ที่ปลอดภัยเพื่อให้การเปลี่ยนผ่านทางความคิดของผู้เรียนไม่ได้รับผลกระทบ นอกจากนี้จะเป็นพื้นที่ปลอดภัยแล้วยังจำเป็นต้องสร้างบรรยากาศการเรียนรู้ที่เป็นความร่วมมือไม่ร่วมมือจากหมู่คณะผู้เรียนทุกคนที่ช่วยเกื้อกูลการเรียนรู้ซึ่งกันและกันที่ทำให้ผลรวมของการเรียนรู้ในทีมมีมากขึ้นกว่าผลรวมของแต่ละคนอย่างการเล่นตะกร้อพม่าที่เรียกว่า “ซินลง” ที่ผู้เล่นทุกคนจะช่วยเสริมผลงานของเพื่อนที่ร่วมเล่นด้วยที่ผู้เรียนเองอาจไม่มีมุมมองอย่างที่เพื่อนมองได้กระบวนการนี้จึงสามารถช่วยสร้างมิตรภาพของหมู่คณะอีกทางหนึ่ง ซึ่งกระบวนการแลกเปลี่ยนนั้น การบันทึกการเรียนรู้ช่วยให้ผู้เรียนได้เห็นความคิดของตนเองที่แจ่มชัดขึ้นและการบันทึกยังช่วยในการสื่อสารและแลกเปลี่ยนกับเพื่อนๆ เพื่อช่วยให้เปิดมุมมองในเรื่องนั้นๆ กว้างขวางยิ่งขึ้น และการบันทึกนอกจากจะบันทึกเป็นตัวอักษรแล้วการบันทึกเป็นแผนผัง เป็นภาพวาด และช่วยให้การบันทึกง่ายสะดวกขึ้น เพราะจะช่วยให้บันทึกสิ่งที่ไม่เป็นคำพูดออกมาได้ หนึ่งผลที่คาดหวังของการแลกเปลี่ยนนี้คือ การขยายมุมมองความคิดที่ทำให้เกิดการเติบโตภายในและอาจนำไปสู่ภาวะผู้นำการเปลี่ยนแปลงที่ต้องการ

ประเด็นสุดท้าย การเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงนี้ต้องอาศัยสิ่งที่มีเอื้ออำนวยที่ทำให้การเรียนรู้มีความยั่งยืนและประสบความสำเร็จ การเรียนรู้ที่ดีต้องเป็นการเรียนรู้ที่ผู้เรียนเห็นคุณค่าและเห็นผลลัพธ์ว่า สอดคล้องกับเป้าหมายของชีวิตตนเองจะทำให้ผู้เรียนเกิดความปิติสุขและเกิดประโยชน์ต่อตนเองและคนรอบตัว การที่จะเกิดผลลัพธ์ของการเรียนเช่นนี้ได้ผู้เรียนจำเป็นต้องมีอิสระทางจิตใจและปลดปล่อยตนเองจากอารมณ์ที่เคลือบคลุมจิตใจตนเองไม่ว่าจะเป็นความไม่พอใจ ความมีอคติ และโดยเฉพาะความกลัวในสิ่งต่างๆ นอกจากนี้การเรียนรู้ที่ดียังเกิดจากการเชื่อมสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้สอนไปยังผู้เรียนซึ่งจะยังช่วยให้ผู้เรียนสามารถเชื่อมสัมพันธ์กับเนื้อหาวิชาได้อีกด้วย นอกจากนี้เนื้อหาวิชาที่เรียนแล้วผู้เรียนจำเป็นต้องเรียนรู้วิชา พื้นฐานของการอยู่ร่วมกันที่ Transformative Learning ช่วยสร้างสัมประสพการณ์ที่ดีคือ การเรียนรู้บนพื้นฐานของความเข้าใจและใส่ใจในความเป็นมนุษย์ ซึ่งในบางครั้งต้องเรียนทั้งร่างกายและจิตใจร่วมกันไปทั้งนี้ทั้งตัวไม่เฉพาะเนื้อหาวิชาเท่านั้น

กิตติกรรมประกาศ

ขอขอบคุณ “เครือข่ายการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงเพื่อแพทยศาสตรศึกษาในประเทศไทย” ปัจจุบันประกอบด้วย ศาสตราจารย์ นายแพทย์สุรศักดิ์ บุรณตรีเวทย์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ แพทย์หญิงนิตมาติยาวิ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ นายแพทย์พิเชษฐพล วัชรวงศ์วาน คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์เทิดศักดิ์ ผลจันทร์ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร แพทย์หญิงวิมลธรา แก้วพิลา คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ดร. ลีรินทร์ นิลวรางกูร คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ นายแพทย์สุธีร์ รัตนะมงคลกุล คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ นายแพทย์พัฒน์ ัญญกิตติกุล คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช นายแพทย์ชวรินทร์ สุ่มนะเศรษฐกุล คณะแพทยศาสตร์วชิรพยาบาล มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช นายแพทย์สุรณัฐ แก้วณิสัย คณะแพทยศาสตร์โรงพยาบาลรามธิบดี มหาวิทยาลัยมหิดล อาจารย์ แพทย์หญิงบุษกร อรุชาดิวรกุล ผู้ช่วยศาสตราจารย์ นายแพทย์กฤษณะ สุวรรณภูมิ คณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ อาจารย์ นายแพทย์สรรัตน์ เลอมาหุวรรณรัตน์ โรงพยาบาลมหาสารนครราชสีมา

เอกสารอ้างอิง

- Mezirow J, Taylor EW. Transformative learning in practice: Insights for community, workplace, and higher education. San Francisco, CA: Jossey-Bass. 2009; 303.